

RESEARCH ARTICLE

A Brief Overview Of The History Of Uzbek Translation Studies

Mahmadiyor Asadov

Associate Professor, PhD Tashkent State University of Uzbek Language and Literature Toshkent, Uzbekistan

VOLUME: Special Issue 2026

PAGE: 28-30

Copyright © 2026 European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, this is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike 4.0 International License. Licensed under Creative Commons License a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

The article analyzes the historical development of Uzbek translation and its significance in literature, science, and culture. The translation process is examined from ancient religious texts, through the scientific and literary translations of the Jadid period, the ideologically influenced translations of the Soviet era, to contemporary translations carried out in the context of globalization.

KEY WORDS

translation, Uzbek translation, literary translation, scientific translation, culture, language development, terminology.

INTRODUCTION

Tarjima insoniyat tarixi, madaniyati, ilm-fani va adabiyotining rivojlanishida muhim vosita bo'lib, turli xalqlarning bilim, qadriyat va badiiy merosini bir-biriga yetkazishda xizmat qiladi. Tarjima jarayoni nafaqat lingvistik o'zgarishlarga, balki madaniy almashuv, dunyoqarash kengayishi va xalqning ma'naviy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi.

"Tarjima – bir tildagi matnni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi. Tarjima millatlararo muloqotning eng muhim ko'rinishi... Zamonlar osha tarjimaga bo'lgan talab yangilana boradi. Ammo uning ijodiy xarakteri, qayta yaratish san'ati ekanligi o'zgarmaydi. Tarjimaning ko'lami va taraqqiyoti har bir xalqning ma'rifiy darajasiga bog'liq, o'z navbatida, u millatning ijtimoiy tafakkuriga samarali ta'sir etadi" [1:6]. O'zbek tarjimachiligi esa tarixiy jarayonda turli bosqichlarda shakllanib, rivojlangan va turli kontekstlarda o'z ifodasini topgan. Bu jarayon ilmiy, adabiy va madaniy nuqtayi nazardan tahlil qilinishi zarur bo'lgan murakkab va ko'p qirralik hodisa hisoblanadi.

O'zbek tarjimachiligi qadim zamonlardan boshlangan bo'lib, dastlabki e'tibor diniy va ma'rifiy matnlarga qaratilgan. Arab va fors tillaridan o'zbek tiliga tarjima qilingan diniy kitoblar, xususan Qur'on, hadis va boshqa diniy manbalar xalq ma'naviyatini shakllantirishda katta rol o'ynagan. Bu davr tarjimalari so'zma-so'z emas, balki ma'no va mazmunni to'g'ri yetkazishga qaratilgan bo'lib, xalq ongida diniy

tushunchalarni mustahkamlashga xizmat qilgan. "Har bir xalq adabiyotining rivojlanishida tarjimachilikning ahamiyati katta, zero, tarjima tarixi adabiyot tarixi bilan tengdosh. Buyuk Ipak yo'lida joylashgan O'zbekistonda tarjimachilik qadimdan rivojlangan. Mahmud Qoshg'ariy, Rabg'uziy, Qutb, Navoiy, Bobur, Munis, Ogahiy va boshqalar ijodida tarjimaning o'rni katta." [6:8]

Bundan tashqari, qadimgi turkiy manbalar, ilmiy va tarixiy asarlar tarjima qilinib, jamiyatning axloqiy va madaniy qadriyatlarini tarqatishda ahamiyat kasb etgan. Shu tariqa, dastlabki tarjima faoliyati nafaqat tilni rivojlantirish, balki xalqning dunyoqarashi, mentaliteti va bilim darajasini oshirishga xizmat qilgan.

Jadidlarning ma'rifatchilik harakati ham keng miqyosda ilmiy-madaniy va ma'naviy aloqalarni talab qilgan. Sho'ro davrida ham dunyo xalqlari adabiyotidan eng yaxshi asarlar tarjima qilindi. Jumladan, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, G'afur G'ulom, Maqsud Shayxzoda, Mirtemir, Hamid Olimjon, Mirzakalon Ismoiliy, Zulfiya, Abdulla Qahhor kabi mashhur adiblarimiz jahon mumtoz adabiyoti vakillari L.N.Tolstoy, V.Sheksper, A.S.Pushkin, M.Lermontov, Sh.Rustaveli, N.V. Gogol, J.Bayron, V.Mayakovskiy asarlarini zo'r mahorat bilan tarjima qildilar. "Faust" (Gyote), "Ilohiy komediya" (Dante), "Ramayana" kabi jahonshumul asarlar tilimizda yangradi [3:126].

19-asr oxiri va 20-asr boshlarida o'zbek jamiyatida jadidchilik harakati boshlangan. Bu davr tarjima faoliyatida yangi strategik maqsad va ustivor vazifalarni belgiladi. Jadidlar tarjima orqali o'quvchilarni zamonaviy ilm-fan, texnika va madaniyat bilan tanishtirishni maqsad qilgan. Shu bois, ilmiy va badiiy tarjima bu davrda keng tarqalgan. Ilmiy tarjimalar, asosan, tibbiyot, tarix, falsafa va tabiiy fanlar sohasidagi asarlarni o'zbek tiliga yetkazish orqali xalqning bilim darajasini oshirishga hissa qo'shgan.

Jadid davri tarjimalarining yana bir ahamiyati shundaki, ular o'zbek tilida yangi atamalar va terminologiyani shakllantirishga yordam bergan. Tarjimonlar asar mazmunini to'liq va aniq yetkazish bilan birga, matnning uslubiy va estetik xususiyatlarini ham saqlashga harakat qilgan. Shu tariqa, ilmiy tarjima o'zbek tilining rivojlanishida muhim vosita sifatida namoyon bo'lgan.

Badiiy tarjima o'zbek adabiy tilining rivojlanishida muhim vosita bo'lib, xalqni jahon adabiyoti bilan tanishtirishda markaziy o'rin tutadi. Badiiy tarjima nafaqat matnni boshqa tilga o'tkazish jarayoni, balki tarjimonning ijodiy yondashuvi, badiiy obraz va metaforalarni o'zbek tilida mos va tabiiy ifodalash imkoniyatini ta'minlaydi. Shu tariqa, tarjima jarayoni o'quvchi uchun qiziqarli bo'lishi bilan birga, o'zbek tilining leksik, sintaktik va uslubiy boyligini oshiradi.

Badiiy tarjima jarayonida tarjimon bir tomondan matnning ma'nosini saqlashi, ikkinchi tomondan uning badiiy obraz va stilistik xususiyatlarini moslashtirishi talab etiladi. Masalan, rus adabiyotining klassik va zamonaviy asarlaridan o'zbek tiliga tarjima qilingan she'riy va prozaik matnlari o'zbek tilining turli ifoda vositalarini boyitgan. Tarjimonlar ushbu matnlarni o'zbek tilining leksik fondi, turli sinonimlar va ifodali iboralari orqali qayta yaratgan, bu esa o'zbek adabiy tilining rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shgan.

Shuningdek, fors adabiyotidan olingan tarjimalar ham o'zbek tiliga boy, nozik va musiqiy ohangli iboralarni kirishida muhim o'rin tutgan. Masalan, shoirona va falsafiy matnlarni tarjima qilish jarayonida tarjimonlar matndagi ritm, qiyofa va metaforik tuzilmani o'zbek tilida qayta ifodalashga intilgan. Bu jarayon nafaqat tilni boyitgan, balki o'zbek adabiy tilida ijodiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirgan.

Badiiy tarjimada tarjimonning ijodiy roli shuningdek, matnning madaniy kontekstini hisobga olishga ham bog'liq. Tarjimon faqat so'zlarni o'zgartirmay, matndagi milliy urf-odat, madaniy an'ana va tarixiy kontekstni ham o'zbek tilida to'g'ri aks ettirishi zarur. Shu bilan, tarjima jarayoni faqatgina lingvistik sathda emas, madaniy va badiiy tafovutlarni uyg'unlashtirishda ahamiyatli vositasiga aylanadi.

Bundan tashqari, badiiy tarjima o'zbek tilining sintaksis va morfologiyasiga yangi shakllar kiritishga xizmat qilgan. Tarjimonlar rus, fors va boshqa tillardan olingan murakkab sintaktik konstruksiyalarni o'zbek tilining tabiiy sintaktik qoidalariga moslashtirib, yangi ibora va jumla shakllarini joriy qilgan. Bu esa tilning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, yangi stilistik vositalarni shakllantirish va adabiy tilda o'ziga xos ifoda uslublarini rivojlantirishga yordam bergan.

Shu tariqa, badiiy tarjima nafaqat matnni boshqa tilga o'tkazish jarayoni sifatida, balki o'zbek adabiy tilini boyitish, uning uslubiy xilma-xilligini oshirish va xalqni jahon adabiyoti bilan tanishtirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lgan. Tarjimonlarning ijodiy yondashuvi, til va madaniyatni uyg'unlashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlari, badiiy tarjimoni o'zbek adabiy tilining rivojlanishi va modernizatsiyasida muhim vositaga aylantirgan.

Sovet davrida tarjima faoliyati siyosiy va ideologik kontekst bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Bu davrda, asosan, klassik va ilmiy materiallar tarjima qilinib, xalqni kommunistik g'oyalar bilan tanishtirishga xizmat qilgan. Tarjimalar o'zbek tilining terminologik boyligini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan bo'lsa-da, tarjima erkinligi ba'zan cheklangan. Shu bilan birga, sovet davrida amalga oshirilgan tarjimalar o'zbek adabiy tilining rivojlanishi, ilmiy-terminologik asoslarning shakllanishiga, jahon adabiyotining keng manbalari bilan tanishishga katta hissa qo'shgan. Tarjimonlar matn mazmunini aniq yetkazish bilan birga, lingvistik va stilistik jihatdan ham moslikni saqlashga intilgan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, tarjima jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Globalizatsiya, jahon adabiyoti va ilm-faniga keng kirish imkoniyati tarjima faoliyatini kengaytirdi, til va uslubni boyitdi. Shu davrda, tarjima nafaqat badiiy va ilmiy, balki siyosiy, iqtisodiy va texnik matnlarni ham qamrab olgan. Zamonaviy tarjimada lingvistik bilim, madaniyatlararo tafovutlarni hisobga olish va matnning kommunikativ mosligini ta'minlash asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Tarjima nazariyasi ham dunyo tarjimashunoslari qarashlaridan kelib chiqib, yangicha yondashuvlarda takomillashdi.

Mustaqillik davrida amalga oshirilgan tarjimalar orqali o'zbek tilining xalqaro standartlarga mos kelishi, yangi terminlar va uslubiy vositalar shakllanishi ta'minlangan. Shu bilan birga, tarjima jarayonida zamonaviy texnologiyalar, elektron lug'atlar va avtomatlashtirilgan tarjima tizimlaridan foydalanish kengaygan.

Tarjima metod va usullari ham tarixiy jarayonda rivojlanib, diversifikatsiyalashgan. Klassik davrda so'zma-so'z

tarjima va izohli tarjima keng qo'llanilgan bo'lsa, hozirgi paytda ma'noga asoslangan, funksional va kommunikativ yondashuvlar ustunlik qilmoqda. Tarjimonlar lingvistik va madaniy bilimlarni hisobga olib, matnning uslubiy va estetik xususiyatlarini saqlashga intiladi. Zamonaviy tarjimada, shuningdek, elektron lug'atlar, mashina tarjimasi va boshqa texnologik vositalardan foydalanish keng tarqalgan. Shu tariqa, tarjima jarayoni nafaqat matnni boshqa tilga o'tkazish, balki uning ma'no, kontekst va uslubiy xususiyatlarini saqlashga qaratilgan.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'zbek tarjimachiligi tadrijiy shakllanib, rivojlanib kelgan va bugungi kunda ham o'zining muhim ijtimoiy, madaniy va ilmiy ahamiyatini saqlab qolmoqda. Tarjima nafaqat bilim almashinuvi vositasi, balki milliy adabiyot va tilning boyligi, xalqning madaniy merosi va dunyoqarashini kengaytiruvchi vosita sifatida qadrlanadi. Tarjima faoliyatini yanada rivojlantirish, zamonaviy metod va yondashuvlarni joriy qilish, tarjimonlarni malakali tayyorlash zamon talabidir. Shu tariqa, tarjima jarayoni nafaqat lingvistik, balki madaniyatshunoslik va adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] – Исомиддинов З. Таржима ва тил. – Тошкент: Adabiyot, 2024.–320 б.

[2] – Сирожиддинов С., Одилова Г. Бадиий таржима асослари. – Т.: Mumtoz so'z, 2011.

[3] – Asadov, M.T. 2021. "Fransuz-o'zbek tarjimachiligi istiqbollari". O'zbekiston: til va madaniyat 1 (3): 125-134.

[4] – Mahmadiyor Asadov. Homo poetikus konsepsiyasi: Navoiy va Rumiy. jild. 1 No 1 (2025): Sharq mumtoz poetikasi muammolari: Navoiy va Rumiy.

[5] – Mahmadiyor Asadov. (2025). The concept of individualism and absurdity in Camus' the stranger. American Journal of Philological Sciences, 5(03), 119–123. <https://doi.org/10.37547/ajps/Volume05Issue03-30>

[6] – Асадов М. (2020) Альбер Камю ва Хуршид Дўстмуҳаммад прозасида абсурд қаҳрамон муаммоси/ "Сўз санъати сўзлиги", 3 жилд, 2 – сон. Тошкент. 2020йил. – Б.117 – 126.